

У сказе такія словы заўсёды выконваюць ролю выказнікаў: *Плыве човен, вады повен, ды ўсё – хлюп! хлюп! хлюп!* (Я. Колас); *Уладзік зараз – шмыг у дзверы!* (Я. Колас). Гэтым словам уласціва дзеяслоўнае кіраванне: *мац за кішэнь, брык у салому, плясь па мордзе, хваць за бок, тыц у твар, лып ва чыма* і пад. Само такое слова з'яўляецца пазбаўленым афіксаў дзеяслоўным коранем і мае суадносны, марфалагічна аформлены дзеяслоў-адпаведнік: *торк – торкаць, шмыг – шмыгаць, коўзь – коўзаць, гоп – гопнуць, лясь – ляснуць, стук – стукнуць, верць – вярцець, бом – бомкаць* і пад. Такім чынам, прымаючы пад увагу яўную дзеяслоўную семантыку, ролю такіх слоў у сказе, характар спалучальнасці, іх трэба лічыць бясспрэчнымі дзеясловамі. Нездарма ж А.М. Пяшкоўскі² і А.А. Шахматаў³ былі схільны лічыць іх дзеясловамі “ультраімгненнага віду” (праўда, А.А. Шахматаў ужываў і тэрмін “дзеяслоўныя выклічнікі”). Калі згадзіцца з тым, што прыведзеныя вышэй словы з'яўляюцца дзеясловамі са своеасаблівай формай, тады лагічна будзе лічыць, што яны, гэтыя словы, маюць і паказчык формы – нулявы афікс.

Што ж збліжае словы такога тыпу з выклічнікамі, з аднаго боку, і з гукаперайманнямі – з другога?

З выклічнікамі іх аб'ядноўвае падабенства структуры (нязменнасць, часта – аднаскладовасць); яны перадаюць звычайна дынамічнае дзеянне, маюць яркую экспрэсіўную афарбоўку. Аднак жа такія дзеясловы ультраімгненнага дзеяння не перадаюць ні пачуццяў, ні эмоцый, ні валявых пабуджэнняў.

З гукаперайманнямі збліжаецца тая частка дзеясловаў, якія абазначаюць імгненны гук: *бом, бойць, бразь, бух, грук, квак, ляп, лясь, стук, тах, трах, трэсь, чок, шчоўк* і пад. Адзначым, што размежаваць дзеяслоў ультраімгненнага дзеяння і гукапераймання тут практычна няма магчымасці, таму што ў ролі гукапераймання выкарыстоўваюцца адпаведныя формы дзеяслова з нулявым афіксам.

Асобную групу такіх дзеясловаў складаюць фразеалагізаваныя частковыя паўторы: *шах-мах, круць-верць, трэнь-брэнь, піф-паф* і пад.

Выклікае недаўменне, што як выклічнік кваліфікуецца і экспрэсіўная “дзіцячая” форма інфінітыва – *спаткі* (“спаць”). Да такіх “дзіцячых” форм можна было б аднесці і інфінітыў *эстачкі* (“есці”). Мяркуем, што тут захаваліся сляды старога супіна, які, падобна інфінітыву, некалі функцыянаваў як дзеяслоўнае імя.

Прыведзены аналіз паказвае, што далека не ўсе словы, якія ў слоўніках і граматыках пазначаны паметамі *выкл.* (г. зн. выклічнік), з'яўляюцца сапраўды выклічнікамі. Калі ўсе гэтыя словы прызнаць выклічнікамі, то тады трэба будзе карэнным чынам змяніць само вызначэнне выклічніка. Гэты разрад слоў стане аморфным, страціць семантычную цэласнасць, ператворыцца ў звалку, куды можна скідаць усё тое, што аказваецца лішнім.

¹ Гл.: Русская разговорная речь. М., 1973. С. 474–480.

² Гл.: Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. 6-е изд. М., 1938. С. 199–200.

³ Гл.: Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. 2-е изд. Л., 1927. С. 472.

А.В. ГУБКИНА

ПЕРАМЯШЧЭННЕ НАЗВАЎ АСОБ ПАВОДЛЕ ДЗЕЙНАСЦІ Ў ПЕРЫФЕРЫЙНЫЯ ПЛАСТЫ БЕЛАРУСКАЙ ЛЕКСІКІ

Некаторыя назвы асоб, вылучаныя з лексікаграфічных крыніц 20-х гадоў, у слоўніках нашага часу адлюстраваны з паметамі, найбольш частыя з якіх “уст.”, “гіст.” і “разм.” Гэтыя паметны паказваюць на ўключэнне ў лексічнае

значэнне слоў, пазначаных імі, канатацыйнага кампанента. У лінгвістычнай літаратуры сустракаюцца розныя погляды на колькасць і якасць элементаў канатацыі. Найбольш лагічным нам здаецца меркаванне пра структуру канатацыі І.А. Сцярніна. Даследчык вылучае наступныя кампаненты: 1) эмацыянальны – выражэнне словам эмоцыі або пачуцця; ён звычайна адзначаецца ў слоўніках паметамі "лаянк.", "іран.", "жарт.", "ласк.", "зневаж.", "пагард."; 2) ацэначны – станюўчая або адмоўная адзнака, змешчаная ў значэнні слова; станюўчая адзнака ў слоўніках звычайна не фіксуецца, для характарыстыкі адмоўнага ацэначнага кампанента выкарыстоўваюцца тыя ж паметы, што і для характарыстыкі адмоўнага эмацыянальнага кампанента; 3) экспрэсіўны – узмацненне прымет, якія ўваходзяць у дэнататыўны кампанент значэння; 4) стылістычны – паказванне на пераважную сферу выкарыстання слова.

Назваваючы сацыяльны кампанент, які можа паказваць на класава-палітычныя погляды, аўтар адзначае, што пытанне аб яго наяўнасці з'яўляецца спрэчным у мовазнаўстве. Сярод разнавіднасцей стылістычнага кампанента І.А. Сцярнін называе наступныя: 1. *Нейтральны*; 2. *Кніжны*, наяўнасць якога ў слоўніках адзначаецца паметамі "спец.", "мед.", "біял.", "тэрмін" і г. д.; "кніжн.", "высок.", "уст.", "паэт.", "афіц." і г. д.; 3. *Размоўны*, у слоўніках адлюстраваны паметамі "разм.", "фам.", "лаянк.", "груб.", "ласк.", "пагард.", "зневаж.", "зніж." і г. д.¹ У артыкуле прапануюцца некаторыя з тых назваў, што ў слоўніках беларускай мовы нашага часу (ТСБМ, ТСБЛМ, РБС-93)* маюць памету "уст.", "гіст.", "разм."

Акцызнік. У БРС-25 (30), РБС-28 (3) гэта слова адпавядае рускаму **акцизный чиновник**. Назоўнік **акцыз** як адпаведнік рускаму **акциз** зафіксаваны ў РБС-28 (3), С. (93), РБС-26 (8). У ТСБМ слова **акцызнік** – служачы ў акцызе – мае памету "уст." (1, 220). Назоўнік **акцыз** – назва ўстаноў, якія збіраюць такі падатак – мае памету "разм." і "уст." У ТСБЛМ назва **акцызнік** не зафіксавана, назоўнік **акцыз** – ускосны падатак на тавары шырокага спажывання і паслугі, які ўваходзіць у кошт і складае частку бюджэту краіны, – пададзены без памет (54). У РБС-93 (1, 39) слова **акцыз** памет не мае, **акцызнік** мае памету "ист.", "разг." Слова **акцызнік** перайшло ў пасіўны склад лексікі з той прычыны, што **акцыз** як від падатку – з'ява гісторыі. Адноўлены гэты від падатку толькі нядаўна, і, магчыма, таму ў самым апошнім слоўніку (ТСБЛМ) назоўнік **акцыз** не мае памет. Гэты назоўнік і створаны ад яго сустракаюцца ў апошні час у СМІ і ў спецыяльнай літаратуры. Паколькі **акцыз** не існаваў у эканоміцы савецкага грамадства, незразумела, чаму ў РБС-37 (3), РБС-53 (17), БРС-62 (84) і РБС-82 (1, 25) слова **акцыз** не мае ніякіх памет, **акцызнік** зафіксавана пачынаючы з БРС-62. У БРС-82 назоўнік **акцызнік** мае дзве памету "ист." і "разг."; БРС-88 фіксуе яго толькі з паметай "разг." (1, 118), у той час як **акцыз** – без памет. Такім чынам, ужыванне слова **акцызнік** пачало абмяжоўвацца ў слоўніках паметай каля 20-ці гадоў таму. ГСБМ фіксуе назоўнік **акцыза** ў значэнні падатак на некаторыя тавары (1, 95). У СБН **акцызнік** – служачы по акцизу питейного откупа (4). У значэнні **акцызны чыноўнік** назва **акцызнік** зафіксавана ў Шат. (17). Сучасныя дыялектныя слоўнікі гэты назоўнік не фіксуюць.

Арцельшчык. У С. (93), РБС-28 (6) **арцельшчык** – адпаведнік рускаму **артельщик**; у РБС-26 (8), РБС-28 (6) **арцель** – адпаведнік рускаму **артель**. У ТСБМ (1, 270) і ТСБЛМ (66) слова **арцельшчык** мае памету "уст." і тлумачыцца як член, удзельнік арцелі. У ТСБМ слова **арцель** мае адно значэнне аб'яднанне асоб той або іншай прафесіі (рамяства) для супольнай

* Поўная назва абрэвіатур дадзена ў канцы артыкула.

працы з удзелам у даходах паводле дамоўленасці і агульнай адказнасці; таварыства (1, 270), у ТСБЛМ – два: 1. Адна з форм вытворчага аб'яднання грамадзян для выдзялення калектыўнай гаспадаркі на аснове абагульнення сродкаў вытворчасці; 2. Аб'яднанне асоб некаторых прафесій... (66), у абодвух слоўніках – без памет. У РБС-93 (1, 58) назоўнікі **арцель** і **арцельшчык** падаюцца без памет. З перакладных слоўнікаў XX ст. з паметай "уст." слова **арцельшчык** зафіксавана толькі ў БРС-88 (1, 142), назоўнік **арцель** не мае памет ні ў адным са слоўнікаў, што незразумела, паколькі арцелі існавалі нядоўга, і з цягам часу назва **арцель** была заменена іншымі словамі. Напрыклад, сельскагаспадарчая арцель пачала называцца калгасам. І таму атрымліваецца, што **арцель** і **арцельшчык** сталі архаізмамі, а пазней і гістарызмамі. У ГСБМ, Ст. л., Бул., СБН назоўнікі **арцельшчык** і **арцель** не зафіксаваны, што гаворыць пра з'яўленне гэтых паняццяў і слоў у XX ст. Слоўнікі жывой беларускай мовы 20-х гадоў гэтых назоўнікаў не змяшчаюць. У СЦГ (28) назоўнік **арцельшчык** зафіксаваны ў значэнні каптэнармус.

Аснач. Паводле БРС-25 (35), БРС-25К (9), **аснач** – **бурлак**. У РБС-28 (329) **оснастчик** – **аснач**, **оснастить** – **аснасціць**. У РКС-24 **аснач** (ад **аснада** – вадаплаўная прылада) – **лоцман** (310). У ТСБМ слова **аснач** – працаўнік на сплаве лесу; **плытагон** – падаецца з паметай "уст." (1, 285). ТСБЛМ і РБС-93 назоўнік **аснач** не змяшчаюць. У якасці назвы рабочага, які займаецца сплавам плытоў, фіксуецца слова **плытагон** (ТСБЛМ, 481). У РБС-37 назоўнік **аснач** не зафіксаваны, рускаму **бурлак** адпавядае слова **бурлак**. Памета "уст." замацавалася за словам **аснач**, напэўна, у сярэдзіне XX ст., паколькі ў РБС-53 **бурлак** – *уст.* **бурлак**, **аснач**: **бурлачество** – *уст.* **бурлацтва**, **аснацтва** (45). РБС-62 падае слова **аснач** як адпаведнік рускім **бурлак** і **сплавщик** нават з дзвюма паметамі – "обл." і "уст." (103). РБС-82 слова **аснач** не фіксуе ўвогуле, рускаму **бурлак** з паметай "ист." пададзены адпаведнік **бурлак** (1, 77). У БРС-88 зафіксавана слова **аснач** з паметай "уст.", якому адпавядаюць рускія **бурлак**; **сплавщик** (1, 148). Слова **аснач** бытвала ў беларускай мове XIX ст., магчыма, і раней. Паводле СБН, **асначь** – работнік на водоходных судах, барочнік, судовшчык, **бурлак** (8). Слоўнікі народнай мовы 20-х гадоў XX ст. і дыялектныя слоўнікі нашага часу назву **аснач** не фіксуюць.

Крамнік. Слова **крамнік** разам з сінонімам **крамар** у 20-я гады ўжывалася як адпаведнік рускаму **лавочник** (БРС-25, 150; С., 109; РБС-28, 207; РБС-26, 65; РБС-20, 70). У РБС-20 (112) слова **крамнік** разам з сінонімамі **прыганяты**, **даручны** адпавядае рускаму **приказчик**. У ТСБМ слова **крамнік** – уладальнік крамы або прадавец у краме – мае памету "разм." (2, 721). У ТСБЛМ (299) і РБС-93 (1, 705) у гэтым жа значэнні яно зафіксавана без памет. На наш погляд, няма падстаў абмяжоўваць ужыванне слова **крамнік** гутарковай мовай, паколькі, па-першае, зыходнае слова **крама** ў ТСБМ і ТСБЛМ не мае ніякіх абмежаванняў у выглядзе памет (2, 721; 299), па-другое, яно падаецца ў РБС-37 (163), РБС-53 (228), БРС-62 (399), РБС-82 (1, 396), БРС-88 (1, 613) як адпаведнік рускаму **лавочник** без памет, па-трэцяе, слова **крамнік** мае шырокую распаўсюджанасць і гісторыю існавання ў беларускай мове: у СБН (251) **крамникъ** – купець или сиделець въ лавке; у ГСБМ (16, 89) **крамаръ**, **крамникъ** – уладальнік гандлёвай крамы або прадавец у краме; у Бул. (175) **крамаръ**, **крамеръ**, **крамникъ**; у Шат. (138), Касп. (168) **крамнік** – **лавочник**; у СБГ (2, 514) **крамнік** – уласнік крамы.

Лекар. У РБС-20 (56), С. (98), РКС-24 (91), РБС-26 (25) слова **лекар** адпавядае рускаму **врач**, у БРС-25 (158) – рускім **лекаръ**, **доктор**. У ТСБМ (3,

34) назоўнік **лекар** доктар мае памету "разм."; у РБС-93 (1, 402) **лекар** з паметамі "уст.", "прост." адпавядае рускаму **лекарь** (1, 402); у ТСБЛМ (316) **лекар** без памет тлумачыцца як тое, што і ўрач. У якасці агульнаўжывальнай, літаратурнай назвы асобы з вышэйшай медыцынскай адукацыяй, якая лечыць хворых названыя слоўнікі прапануюць слова **ўрач** (ТСБМ, 5, 2, 47; ТСБЛМ, 694; РБС-93, 1, 222). У РБС-37 слова **лекар** зафіксавана як адпаведнік рускаму **лекарь** (165), словы **ўрач** і **доктар** як адпаведнікі рускаму **врач** (41). У РБС-53 слова **лекар** з паметай "уст." зафіксавана як адпаведнік рускаму **лекарь** (232) і без памет разам з сінонімамі **ўрач**, **доктар** як адпаведнік рускаму **врач**. У БРС-62 **лекар** – разг. **лекарь** (416), тое ж у БРС-88 (1, 639). У РБС-82 слова **лекар** з паметамі "уст.", "прост." адпавядае рускаму **лекарь** (1, 402), рускае **врач** тут перакладаецца словам **урач** (128). Між тым слова **лекар** выкарыстоўвалася ў беларускай мове ў мінулыя часы: у ГСБМ (16, 340) – **лекарь**, **лекаръ** доктар, лекар, тут пададзены таксама і такія аднакаранёвыя, як **лекарка**, **лекаровъ**, **лекарский**, **лекарство**. У народнай мове 20-х гадоў слова **лекар** таксама было добра вядома: у Шат. (146) **лекар** – **лекарь**, **знахарь**; у Касп. (176) **лекар** – **врач**. Дыялектныя слоўнікі нашага часу слова **лекар** не фіксуюць, але ў СБГ (2, 640) і ЭСБМ (5, 281) ёсць **лекаж** – урач, лекар, дзе адзначана яго паходжанне з польскага **lekarz** – урач.

Мытнік. У слоўніках 20-х гадоў слова **мытнік** адпавядала рускаму **таможенный чиновник** (БРС-25К, 31; БРС-25, 137; РБС-28, 617), словы **мытня** і **мытніца** адпавядалі рускаму **таможня** (БРС-25К, 31; БРС-25, 137; РБС-26, 162). У ТСБМ слова **мытнік** служачы мытніцы мае памету "гіст." (3, 188). У ТСБЛМ (353) і РБС-93 (3, 499) яно зафіксавана без памет. У якасці агульнаўжывальнай назвы служачага таможні, таможнай варты ТСБМ прапануе назоўнік **таможнік**, які зафіксаваны таксама ў РБС-93 (3, 499) і ТСБЛМ (353). У РБС-37 слова **мытнік** не зафіксавана, тут знаходзім толькі **таможня** – **мытня**, **мытніца** (428). У РБС-53 (676) яно без памет разам з сінонімам **таможнік** зафіксавана як адпаведнік рускаму **таможенный**; тое ж у РБС-82 (2, 468). У БРС-62 **мытнік** ужо пазначана як устарэлае; тое ж і ў БРС-88 (1, 704). **Мытнік** – агульнавядомае слова мінулага: яно зафіксавана ў ГСБМ (18, 254), Ст. л. (114) у значэнні зборшчык падаткаў, гандлёвай пошліны. Слоўнікі жывой беларускай мовы 20-х гадоў, а таксама дыялектныя слоўнікі нашага часу слова **мытнік** у асабовым значэнні не фіксуюць.

Прававед. Паводле РКС-24 (191), РБС-26 (45), слова **прававед** адпавядае рускаму **законовед**, РБС-28 (448) разам з сінонімамі **правазнаўца**, **праўнік** – рускаму **правовед**. Зараз слова **прававед** – спецыяліст па правазнаўству, таксама як і назва **правазнаўства** – сукупнасць навук аб праве; юрыспрудэнцыя – маюць памету "уст." (ТСБМ, 4, 303). ТЛ словы **прававед** і **правазнаўства** (у такіх жа значэннях) падае без памет. У РБС-93 назоўнік **прававед** (разам з варыянтамі **правазнавец**, **правазнаўца**) як адпаведнік рускаму **правовед** памет не мае, а слова **правазнаўства** (адпаведнік рускаму **правоведение**) пазначана як устарэлае. Агульнаўжывальнымі зараз лічацца словы **юрыст** – спецыяліст у галіне юрыспрудэнцыі; **практычны дзеяч** у галіне права (ТСБМ, 5, 487; ТСБЛМ, 779; РБС-93, 3, 792) і **заканазнавец** – знаток законаў; спецыяліст у галіне **заканазнаўства**; **юрыст** (ТСБЛМ, 213; ТСБМ, 2, 320; РБС-93, 1, 467). Як устарэлыя словы **прававед** і **правазнаўства** зафіксаваны ў сярэдзіне XX ст.: у РБС-37 яны даюцца без памет як адпаведнікі рускім **правовед** і **правоведение** (313), а ўжо ў РБС-53 абодва гэтыя словы маюць памету "уст." (492). Тое ж і ў БРС-62 (704). РБС-82 з паметай "уст." фіксуе толькі назоўнік **правазнаўства**,

асабовую назву – без памет (2, 170). А ў БРС-88 і прававед, і правазнаўства пададзены без памет (2, 242). У СБН, Ст. л., Бул., слоўніках жывой беларускай мовы 20-х гадоў і дыялектных слоўніках нашага часу гэтыя назоўнікі не зафіксаваны.

Ратай. Паводле РБС-20 (100), РБС-26 (106), БРС-25К (44), БРС-25 (277), слова **ратай** адпавядае рускаму **пахарь** (у РБС-26 разам з сінонімам **араты**); у С. разам з сінонімамі **земляроб**, **рольнік** – рускім **земледелец**, **землепашец** (106). У РБС-93 назоўнік **ратай** не зафіксаваны ўвогуле, тут знаходзім **земляроб** як адпаведнік рускім **земледелец** (1, 524), **пахарь** (2, 454) і **араты**, **аратай** як адпаведнікі рускаму **пахарь**. У ТСБЛМ (561) і ТСБМ (4, 702) назоўнік **ратай** – ‘араты’ – мае памету “уст.” У РБС-37 форма **ратай** не зафіксавана ўвогуле, РБС-53 фіксуе **ратай** і **араты** без памет як адпаведнікі рускаму **пахарь** (394), а ўжо ў БРС-62 слову **ратай** з паметай адпавядаюць рускія **пахарь**, **землепашец**, **ратай** (815). Тое ж і ў БРС-88 (2, 403). У той жа час папярэдні па часе РБС-82 слова **ратай** (як і РБС-37) не фіксуе ўвогуле. Магчыма, польскае паходжанне слова **ратай** (*rataj* *уст.* 1. Батрак; 2. Ратай, землепашец; БПРС, 2, 247) стала прычынай перамяшчэння яго ў перыферычны пласт беларускай лексікі. Між тым менавіта гэтая форма зафіксавана ў Ст. л. (142): **ратай** – **араты**, **земляроб**. Слоўнікі народнай беларускай мовы 20-х гадоў слова **ратай** не адлюстроўваюць. Паводле дыялектных слоўнікаў нашага часу (СБГ, 4, 290; Бр., 194), гэты назоўнік у значэнні ‘араты’ выкарыстоўваецца ў беларускіх гаворках і зараз.

Службовец. У РБС-26 (154), РБС-28 (574) **службовец** – адпаведнік рускаму **служащий**, у БРС-25 (293) – рускаму **чиновник**. У ТСБМ (5, 1, 208), ТСБЛМ (609) слова **службовец** мае памету “разм.” і тлумачыцца праз назоўнік **служачы**, які і з’яўляецца зараз агульнаўжывальным у значэнні асоба, якая працуе ў розных сферах разумовай працы, кіраўніцтва, абслугі, гандлю. У РБС-93 (3, 376) слова **службовец** без памет разам з сінонімам **служачы** адпавядае рускаму **служащий**. У РБС-37, РБС-53, РБС-82 слова **службовец** не зафіксавана. З паметай “разг.” яно адлюстравана ў БРС-62 (868) і БРС-88 (2, 48), дзе яму адпавядае рускае **служащий**. У гістарычных лексікаграфічных крыніцах слова **службовец** не зафіксавана. Адсутнічае яно і ў слоўніках жывой беларускай мовы 20-х гадоў, а таксама ў дыялектных слоўніках нашага часу.

Падобным чынам адбылося выцясненне ў перыферычныя пласты лексікі і наданне статусу размоўных такім назвам асоб, як **вайсковец** і **дарадца**, замененых у літаратурным ужытку адпаведна на **ваеннаслужачы** і **саветнік**.

Прааналізаваўшы зрухі ў назвах асоб на працягу XX ст., можна адзначыць наступнае:

1. На працягу XX ст. адбываліся дыферэнцыяцыя назваў асоб паводле дзейнасці па актыўнасці ўжывання, сферы выкарыстання, стылістычная дыферэнцыяцыя.

2. Непаслядоўнасць у падачы памет сведчыць пра незавершанасць гэтага працэсу (**аснач**, **лекар**, **мытнік**, **прававед**, **ратай**, **службовец**).

3. Некаторыя назвы асоб (напрыклад, **акцызнік**, **арцельшчык**, **аснач** і інш.) выйшлі з актыўнага ўжытку натуральным шляхам, іншыя – у выніку ўздзеяння экстралінгвістычных фактараў, у прыватнасці моўнай палітыкі, накіраванай на збліжэнне з рускай мовай і выцясненне з ужывання слоў, агульных з польскай (**вайсковец**, **дарадца**, **крамнік**, **лекар**, **ратай** і інш.).

4. Нярэдка пазначаныя паметай словы вымушаны былі саступіць сваё месца ў літаратурным ужытку калькам з рускай мовы (напрыклад, **ваеннаслужачы**, **урач**, **таможнік**, **юрыст**, **служачы** і інш.).

5. Многія са слоў, штучна выведзеных з актыўнага ўжывання, вартыя вяртання ў асноўны пласт лексікі як агульнаўжывальныя (напрыклад, **вайсковец, дарадца, крамнік, лекар, мытнік, службовец і інш.**).

Скарачэнні

- БРС-25 – Байкоў М., Некрашэвіч С. Беларуская-расійскі слоўнік. Мн., 1925.
 БРС-25К – Каспяровіч М. Беларуская-расійскі слоўнік. Мн., 1925.
 БРС-62 – Беларуская-рускі слоўнік. Мн., 1962.
 БРС-88 – Беларуская-рускі слоўнік: У 2-х т. Мн., 1988.
 Бул. – Булыка А.М. Даўнія запазычэнні беларускай мовы. Мн., 1972.
 Бяльк. – Бялькевіч І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. Мн., 1970.
 Вашк. – Вашкевіч Л. Расійска-беларускі слоўнічак дзеля чыгуначных мясцкомаў. Магілёў, 1926.
 ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1982–1999. Т. 1–18.
 Касп. – Каспяровіч М.І. Віцебскі краёвы слоўнік. Віцебск, 1927.
 РБС-20 – Гарэцкія М. і Г. Маскоўска-беларускі слоўнік. Мн., 1920.
 РБС-26 – Байкоў М., Гарэцкі М. Практычны расійска-беларускі слоўнік. Мн., 1926.
 РБС-28 – Байкоў М., Некрашэвіч С. Расійска-беларускі слоўнік. Мн., 1928.
 РБС-37 – Руска-беларускі слоўнік. Мн., 1937.
 РБС-53 – Руска-беларускі слоўнік. Мн., 1953.
 РБС-82 – Руска-беларускі слоўнік: У 2-х т. Мн., 1982.
 РБС-93 – Руска-беларускі слоўнік: У 3-х т. Мн., 1993.
 РКС-24 – Ластоўскі В. Падручны расійска-крыўскі слоўнік. Коўна, 1924.
 С. – Серада С. Дзелявод. Мн., 1926.
 СБГ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. Мн., 1979–1986.
 СБН – Насовіч І.І. Словарь белорусского наречия. СПб., 1870.
 Ст. л. – Прыгодзіч М. Р., Ціванова Г.К. Старабеларускі лексікон: Падручны перакладны слоўнік. Мн., 1997.
 СЦГ – Слоўнік цэнтральных гаворак Беларусі. Мн., 1990.
 ТСБЛМ – Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1999.
 ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5-ці т. Мн., 1977–1982.
 Шат. – Шатэрнік М.В. Краёвы слоўнік Чэрвеньшчыны. Мн., 1929.

¹ Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова. Воронеж, 1979. С. 92–112.

І.У. КАЛІЦЕНЯ

СТРУКТУРНА-ТЫПАЛАГІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ АДПРЫМЕТНИКАВЫХ СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫХ ЛАНЦУЖКОЎ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Сучаснаму беларускаму словаўтварэнню апошніх гадоў уласціва актыўная распрацоўка праблем, прысвечаных характарыстыцы складаных комплексных адзінак.

Дадзены артыкул прысвечаны аналізу словаўтваральнага ланцужка (СЛ). З'яўляючыся комплекснай адзінкай, словаўтваральны ланцужок звязаны, з аднаго боку, з больш простымі адзінкамі мовы (словаўтваральнай парай, матываваным словам, словаўтваральным фармантам), а з другога – ён уваходзіць у састаў больш складанай дэрывацыйнай адзінкі – словаўтваральнага гнязда¹.

Словаўтваральныя ланцужкі, як і ўсе іншыя складаныя адзінкі, можна вывучаць і апісваць на розных узроўнях абагульнення. А.А. Лукашанец лічыць неабходным адрозніваць тры ўзроўні прадстаўлення комплексных адзінак дэрывацыі, у прыватнасці СЛ: лексіка-словаўтваральны, уласна словаўтваральны і граматычна-словаўтваральны.

На першым, лексіка-словаўтваральным узроўні, ланцужок разглядаецца як рад слоў, звязаных адносінамі паслядоўнай матывацыі.

На ўласна словаўтваральным узроўні СЛ выступае як тыпавая комплексная адзінка. “СЛ з аднолькавым наборам СТ (словаўтваральных тыпаў. – І. К.), якія знаходзяцца ў структуры ў аднолькавых адносінах, займаюць аднолькавыя словаўтваральныя пазіцыі, аб'ядноўваюцца ў адзін тып, складаюць тыпавы СЛ (СЛ – тып)”².

Трэці ўзровень, названы граматыка-словаўтваральным, прадстаўляе СЛ у выглядзе часцінамоўнай мадэлі яго кампанентаў як пэўных формул, дзе кожны сімвал адпавядае аднаму дэрывацыйнаму кроку.